

ŠID U PRVOM SVETSKOM RATU

Apstrakt: *Sudbina običnih ljudi u malom mestu u Sremu (Vojvodina), Šidu, u vreme „Velikog rata“, tema je ovoga rada. Da li činjenica da se živi palanačkim načinom života, u kraju udaljenom od centara svetske moći, može sačuvati stanovnike ovakvih mesta od namera i aktivnosti, pokrenutih daleko od njih? Pokušaćemo da odgovorimo na ovu dilemu.*

Ključne reči: *Šid, Prvi svetski rat, stanovništvo, provincija.*

„Jan Majen i moj Srem“
(Miloš Crnjanski)

Uvod – opšte karakteristike

Šid je gradsko naselje koje se nalazi u Zapadnom Sremu, na međunarodnoj pruzi Beograd-Zagreb, 10 km udaljen od Auto-puta, nekada poznatog pod nazivom „*Bratstvo-jedinstvo*“. Na teritoriji opštine, a ko posledica ratova s kraja XX veka, nalazi se više međudržavnih graničnih prelaza. Tokom ratova vođenih krajem XX veka opština je pretrpela dosta štete². U opštinu Šid se doselilo više desetina hiljada izbeglih lica tokom i posle ratova vođenih na teritoriji bivše Jugoslavije.

---

¹ Redovni profesor Fakulteta za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad. Predsednik Vojvođanske politikološke asocijacije (VPA). E-mail: vpans2010@gmail.com.

² Sadašnje stanje treba uporediti sa stanjem navedenim u *Maloj enciklopediji Prosvete 3 R-Š*. 1978. Beograd, gde se za Šid kaže sledeće: „*Industrija mesnih proizvoda, klanica, predionica i tekstilna*

Prvi podaci o Šidu potiču iz XVIII veka, kada je Šid bio u sastavu Podunavske vojne granice. Tako postoji podatak u knjizi **Franje Vaničeka**, „*Istorija vojničke krajine*“, da je u Šidu 1702. godine umro **Luka Natalis**, vikar apostolskog poslatva.³ U Šidu se 1731. godine rodio **Simeon Piščević**⁴, austrijski oficir, koji će u Rusiji postati general i književnik. Njegovi glasoviti „*Memoari*“ su imali veliki uticaj na **Miloša Crnjanskog** prilikom pisanja Seoba. U naselju su većinom živeli Srbi, da bi se u XIX veku počeli doseljavati Rusini iz Ruskog Krstura i Kucure, kao i Slovaci iz Gložana i Pivnica. Početkom XX veka Šid se formira kao gradsko naselje. Rano se javlja radnički pokret, sa **Vitomirom Koraćem**⁵ na čelu. On pokreće osnivanje štamarije i pokreće časopis „*Pravo naroda*“, a kao prvi socijalista biva biran u Hrvatski sabor 1908. godine iz Šidskog kotara. U II svetskom ratu i u narodnooslobodilačkoj borbi, ovo je područje bilo aktivno u organizovanju borbi protiv neprijatelja svih boja i opredeljenja. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, u prvoj polovini 1945. godine, poznate kao Sremski front, vođene su u okolini Šida.

Šid u I svetskom ratu

Atentat u Sarajevu je bio povod za izbijanje I svetskog rata. Odmah je u K und K izvršena mobilizacija, od 21. do 40. godine starosti. Bivajući delom vojnog područja, u Šidu su uvedene vanredne mere, smenjena je civilna vlast, i počela su hapšenja viđenijih Srba. Oni su uzimani za taoce, gde je veća grupa odvedena u Arad⁶, dok je manja ostala zatvorena u stanu sveštenika **Dimitrija Zekovića**. Taoci u Šidu su bili zalog da u mestu neće biti neprijateljskih istupa protiv vojnika Austro-Ugarske armije. Taoci u Aradu su

---

konfekcija, industrija boja i hemijskih proizvoda, stakla i plastične ambalaže, prehrambenih proizvoda, alkoholnih i bezalkoholnih pića, mlin, ciglana, štamparija, stolarsko preduzeće, poljoprivredno preduzeće, poljoprivredna mašinska industrija.“

³ S. Tomović. 1973. *Monografija Šida*, Šid, str. 19.

⁴ Otac mu je u Šidu bio komandir landmilicije Petrovaradinske pukovnije.

⁵ Socijalistički prvak (1877-1941), poslanik u Hrvatskom saboru, političar koji je doprineo ujedinjenju Južnih Slovena. Videti: Ž. Fajfrić. 2000. *Vitimir Korać u Šidu*, Šid.

⁶ Od 11. do 15. septembra 1914. godine. U Arad su odvedeni: dr Dragutin Grčić, dr Mladen Georgijević, Olga Kostić, dr Emil Kostić, Nikola Krsmanović, Milivoj Milošević, Kuzman Nedeljković, Maša Rakić, Sava Slavujević, dr Stevan Stojković, Đoka Spajić, Branko Šumanović, Dobra Šumanović, Jovan Šumanović, Stevan Šaloš i Sima Tubić. Vidi: S. Tomović. 1973. *Monografija Šida*, Šid, str. 72-73.

zadržani oko godinu dana, da bi potom bili poslani u gradove Hrvatske i Slavonije. Većina pravoslavnih sveštenika je bila uhapšena, nisu vršeni crkveni obredi, crkve su bile zatvorene. Školske godine 1914/15 u Šidu nije radila ni škola, jer su u školskoj zgradi bili smešteni vojnici. Loš odnos prema Srbima se počeo popravljati krajem 1915. godine, kada su neki taoci pušteni kućama, otvorile se crkve i počelo vršenje crkvenih obreda.

Izbegavanje služenja vojnog roka u omraženoj vojsci je bio manir od samog početka rata, da bi vremenom uzimao sve više maha. Koristili su se razni načini, od zdravstvenih, gde su vojnicima naročito pomagali lekari češke nacionalnosti, samoranjavanja i sakaćenja, masovne predaje, posebno ruskoj vojsci, do klasičnog bežanja i stvaranja “*zelenog kadra*”.

Živeti u Šidu u vreme I svetskog rata je bilo izuzetno teško. Velik broj zemljoradnika je pozvan u vojsku, zemlja se oskudno obrađivala, nedostajalo je radnika za te poslove. Otkup seljačkih proizvoda je prve dva godine bio dobrovoljan, zatim je država propisala količinu koju seljak mora predati, kao i cenu. Osećala se velika kriza, nemaština i oskudica, posebno hrane i ratnog materijala. Dešavalo se da se za proizvodnju ratnog materijala koriste i zvona sa crkava, koja su odnošena na topljenje. Beda je bivala sve veća, vojske zapele u kaljuzi rovovskih borbi, narodi širom Evrope dezorijentisani i sluđeni. Činilo se da propasti nema kraja. Odlazak sa životne scene **Franje Josipa**, i dolazak na presto cara **Karla**, nije preokrenuo situaciju, jer, iako je imao određene predloge za promene u zemlji, posebno u vezi sa slovenskim narodima u državi, one su došle prekasno i bile nedovoljne za narode koji svoj život nisu videli u dvonoj monarhiji. Situacija je bila još teža kada su SAD ušle u rat, a pojavila se nova opasnost u Rusiji, pobeda boljševika.

Oktobarska revolucija iz 1917. godine je dobrano uzdrimala sve učesnike ratnih sukoba. Pokazalo se da postoji alternative ratu, posebno ratu u kojem za interese krupnog kapitala, buržoazije, ratuju bezemljaši, proleter i seljaci, pripadnici podjarmljenih naroda. Vođa boljševika, **Vladimir Ilić Lenjin**, činio se gospodarima rata, imperijalistima svih boja i nacionalnosti, kao ovozemaljska reinkarnacija **Lucifera**, koja će ih razvlastiti, oteti im imovinu, ugroziti živote.

Stanje po ulasku SAD u rat je posebno bilo haotično u Austro-Ugarskoj, gde je u pozadini dolazilo da raspada vlasti, i otvorenih zahteva za okončanje rata. Uz to, tradicionalne pokrajine, nastanjene slovenskim stanovništvome počele su tražiti otcepljenja i formiranje sopstvenih država. Slično je bilo i u Šidu, gde u drugoj polovini 1918. godine dolazi i do anarhističkih ispada, napada na trgovačke radnje i pljačkanja robe. Napadači su bili pripadnici “*zelenog kadra*”, praćeni gradskom sirotinjom, kojima su na meti bile radnje ratnih bogataša, koji su se izvukli od rata i bogatili se dok je većina muškog stanovništva bila na ratištima širom Evrope.

U oktobru mesecu 1918. godine, Hrvatski sabor je doneo odluku o izlasku Hrvatske, Slavonije i Dalmacije iz Austro-Ugarske, a Narodno vijeće je postalo nosilac vlasti u državi. U svim mestima u zemlji se formiraju organi Narodnog vijeća, tako i u Šidu, koji preuzimaju vlast u lokalnu. U Šidu je predsednik vijeća postao **Jovan Šumanović**, a zapovednik straže je bio **Milan Stanić**. Straža nije dobro radila, usled lošeg sastava ljudstva, pa se dešavalo da se zaplenjena roba, iz vagona kojima su je Nemci hteli prebaciti u Nemačku, ne čuva, nego se na stanici pljačka. Počinjalo je pijano veselje zbog završetka rata, koje je praćeno odnošenjem većih količina brašna, šećera, rakije i stoke po kućama *snalazljivih* domaćina. Osećalo se da *domaća* vlast nije najbolje rešenje, pa je većina sa nestrpljenjem očekivala dolazak srpske vojske. Tako je i bilo – odred IV pešadijskog puka je ušao u Šid, red je uspostavljen, srpski vojnici su dočekani kao oslobodioci, ispunio se san srpskog stanovništva Srema da se prisajedine Srbiji. Mogla je da započne budućnost o kojoj se sanjalo, bar od Velike seobe pod **Arsenijem III Čarnojevićem**.

Miloš Crnjanski u Šidu

U nadahutoj knjizi **Vladimira Bunjca**, “*Dnevnik o Crnjanskom*”, iz 1982. godine, nalazimo sledeći pasus: “*Bataljon koji je krenuo u ofanzivu na Srbiju zaglavio se u blatu, u sremskom selu Kukujevci⁷, zatim ga zahvati epidemija kolere i, bilo da je*

---

⁷ Kukujevci, 10 kilometara udaljeni od Šida u pravcu Beograda. U ratovima s kraja XX veka, milom ili silom, ostali bez svoga domicilnog, hrvatskog stanovništva.

Crnjanski bolovao od te bolesti ili ne, posle bolničkog kreveta u Vukovaru, Crnjanski se opet u svom dezinfikovanom šinjelu nađe na Rijeci".⁸ Jedan deo svoje opake bolesti, veliki će pesnik provesti i u vagonima na šidskoj železničkoj stanici, očekujući smrt ili ozdravljenje. Da li je već tada imao u glavi planove o pisanju velikih književnih dela, ili je samo gledao da u toj ludosti sačuva glavu, ostaje kao motiv za nekog drugog (velikog?) pisca.

Šidani i Solunski front

Veliki broj vojnika Austro-Ugarske se predao ruskoj vojsci. Zbog toga se počelo sa formiranjem dobrovoljačkih jedinica sastavljenih od slovenskih vojnika, koji bi se priključili iznurenoj srpskoj vojsci na Solunskom frontu. Ovakva akcija se vodila i u SAD. Među borcima-dobrovoljcima na Solunskom frontu je bilo i 29 Šidana⁹. Od njih, samo se trojica nisu vratili u Šid¹⁰. Po povratku u Šid, dobili su za svoje učešće zemlju veličine od 5 do 9 katastarskih jutara, u zavisnosti od vojničkog doprinosa.

Jedan deo Šidana je učestvovao i boju sa bugarskom i turskom vojskom na Dobrudži¹¹. Nakon okončanja borbi, umesto na Solunski front, vratili su se u Rusiju. Njihova ratna epopeja je bila neizvesna, a put kući veoma dugačak. U svakom slučaju, bilo da su se borili pod srpskom, ruskom (sovjetskom crvenom, ili kontra-zastavom, bele vojske), austrijskom ili inom zastavom, Šid u koji su se vratili izgledao je drugačije nego onaj iz koga su krenuli u rat. Počinjala je nova epoha. Ili, možda samo predah, do drugog poluvremena – II svetskog rata.

---

⁸ V. Bunjac. 1982. *Dnevnik o Crnjanskom*, Beograd, str. 28.

⁹ Šidani na Solunskom frontu: Barjaktarević Lazar, Blagojević dr Lazar, Bočvanski Mitar, Vlaški Jovan, Gegić Ilija, Gegić Milenko, Grčić Svetislav, Dražić Ljuban, Đorđević Lazar, Đukić Milan, Zeković Dušan, Kovinčić-Aralica Đoka, Koički Milan, Koički Stevan, Matić Petar, Merdanović Svetislav, Miličić Mitar, Momirović Milan, Mirković Rada, Pajić Marko, Parožanski Dragutin, Simić Slavko, Slavujević Vlada, Slavujević Dušan, Slavujević-Šandić Ljuba, Tiosavljević Miško, Tiosavljević Sima, Tubić Gavra, Ubavić Lazar. U: S. Tomović. 1973. *Monografija Šida*, Šid, str. 78.

¹⁰ Poginuli na Solunskom frontu iz Šida: Vlaški Jovan, Slavujević Vlada i Svetislav Grčić. U: S. Tomović. 1973. *Monografija Šida*, Šid, str. 78.

¹¹ Učesnice bitke kod Dobrudže: Balin Dušan, Despinić Milan, Đurin Dušan, Mauković Vasa, Mauković Panta, Pajić Kosta, Kovinčić Lazar, Lazić Gavra, Stanisavljević Božidar, Stanković Stevan, Tešić Milivoj, Cvejić Vlajko, Šaloš Đoka. U: S. Tomović. 1973. *Monografija Šida*, Šid, str. 79..

Umesto zaključka

**“Kada slonovi vode ljubav,
strada trava.”**

(Indijska izreka)

Kako god da se uzme, provincija je daleko od centra događanja! Odatle i nadanja, kada se neki turbulentni događaji dešavaju, da ona može biti pošteđena štetnih posledica. Međutim, događaju se kroz istoriju i takvi prevrati, koji se šire na velika prostranstva, od kojih ne mogu biti pošteđene ni male sredine. Prvi od takvih događaja je bio i Veliki rat, I svetski rat, koji je, iako uglavnom vođen u Evropi, ostavio posledice na čitav tadašnji svet. Ne samo da je promenjena karta Evrope, koja je ostala bez četiri carstva¹², pojavilo se i sijaset novih država, sa varljivom nadom i željom da će obezbediti bolji život svojim narodima i građanima, nego što su ih imali u nekadašnjim imperijama.

Mali, obični ljudi, otrgnuti od svojih njiva, od svojih učmalih palanki i sela, prolazili su na hiljade kilometara u ratnim operacijama, upoznali drugačije ljude, jezike i običaje. Upoznali su se sa zahtevima Oktobarske revolucije, sa željama proletera za mir, za zemlju, za dostojanstvo čoveka. S druge strane, nacionalne inteligencije su zatražile i ostvarile nacionalne države, kao vekovne snove. Sve se uzburkalo, sve se pokrenulo. Obični ljudi su shvatili da je moguće da je i njihov *“život samo tragična farsa koju ispisuju ljudi skoro isto toliko moćni kao bogovi”*.¹³ Kraj rata 1918. godine je samo privremeno prekinuo sve to. Na dvadeset godina. Toliko je trajalo poluvreme. Nemir izazvan I svetski ratom neće biti lako savladan. U stvari, tek okončanjem II svetskog rata, saniran je najveći deo pitanja ubog kojih se ratovalo u I svetskom ratu. A, provincija, i Šid u njoj, su osluškivali, strahovali i nadali se dobru. Koje će doći, a možda i neće.

---

¹² Austro-Ugarska, Nemačka, Rusija i Turska.

¹³ D. Kiš. 2011. „*Slavno je za otadžbinu mreti*“, u: *Enciklopedija mtvih*, Beograd.

Literatura:

V. Bunjac. 1982. *Dnevnik o Crnjanskom*, Beograd

R. Đurčić. 1984. *Opština Šid*, Novi Sad

Ž. Fajfrić. 2000a. *Tragovi vremena – Šid od nastanka do 1848*, Šid

2000b. *Vitimir Korać u Šidu*, Šid

2007. *Šid od 1914. do 1945. godine*, Šid

D. Lukić. 2002. *50 godina gimnazije u Šidu (1951-2001)*, Šid

Mala enciklopedija Prosveta 3, R-Š. 1978. Beograd

D. Radosavljević. 2013. *Pogled s leva*, Novi Sad

D. Radosavljević. 2014. *Socijaldemokratske partije južnoslovenskih zemalja tokom I svetskog rata*, u: *Međunarodna konferencije Arhiv, mediji i kultura sećanja u Prvom svetskom ratu*, Novi Sad

S. Tomović. 1973. *Monografija Šida*, Šid

ŠID DURING WORLD WAR I

Abstract: *The theme of this paper is the fate of ordinary people in a small town in Srem (Vojvodina), Šid, during the "Great War". Does the fact that a provincial way of life is being lived in a remote area away from the centers of world power, can save the residents of these places from intentions and activities, initiated far away from them? We will try to answer to this dilemma.*

Keywords: *Šid, World War I, population, province.*